

УДК 338.26

МІХАЛЬОВА КАТЕРИНА,

*асистент кафедри "Економіка підприємств"**Донбаської національної академії будівництва та архітектури, м. Макіївка*

МОДЕЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИБОРУ ВЕКТОРІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджено сутність та проблемні аспекти стабільного соціально-економічного розвитку (СЕР) територій на різних рівнях управління (держава, регіон, місто). Доведено, що для досягнення балансу в економіці держави, регіону, міста доцільним є застосування багаторівневої векторної моделі національної економіки, покликаної визначати ключові вектори й підвектори, за якими буде відбуватися планування, організація, фінансування та моніторинг ефективного соціально-економічного розвитку територіальної одиниці у вигляді державних (регіональних, міжрегіональних, галузевих, міжгалузевих) цільових програм.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток; програмно-цільове бюджетування (ПЦБ); багаторівнева векторна модель національної економіки; соціально-економічна ефективність.

Постановка проблеми. На сьогодні, коли пріоритетним у розвитку країни стає принцип соціо-економіко-екологічної збалансованості розвитку, визначення основних векторів розвитку територій набуває особливої актуальності. Але вже зараз можна відмітити, що в умовах ринкової економіки в західній літературі класифікація територій за економічною ознакою розглядається як система ринків, що функціонує на основі територіального поділу праці під визначальною дією закону вартості.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Проблемами розвитку й удосконалення методів, інструментів соціально-економічного розвитку територій займалося широке коло як вітчизняних [1-4], так і зарубіжних учених [5-11].

Сьогодні однією з прогресивних та ефективних методик планування соціально-економічного розвитку територій є технологія програмно-цільового бюджетування, у якій послідовно поєднуються всі функції управління: планування, організація, фінансування, моніторинг (контроль).

Метою статті є формування теоретико-методологічних положень щодо обґрунтування ефективності модельного підходу вибору векторів соціально-економічного розвитку (СЕР) територіальної одиниці (держави, регіону, міста) за допомогою технології програмно-цільового бюджетування (ПЦБ).

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічний розвиток - складний комплексний процес безупинної зміни матеріального базису виробництва, а також усієї сукупності різноманітних відносин між економічними суб'єктами, соціальними групами населення досліджуваної територіальної одиниці [12].

Процес ПЦБ включає визначення векторів розвитку територій, яких необхідно досягти в результаті використання коштів, і надає інформацію про якість наданих послуг (або вироблених товарів) та отриманий економічний та соціальний ефект. Слід відмітити, що ПЦБ - це комплексне поняття, яке поєднує в собі цілі, завдання, кроки досягнення сталого СЕР як на національному, так і на локальному (регіональному, місцевому) рівнях.

Для того, щоб правильно обрати перелік векторів для ефективного СЕР (регіону чи міста), слід чітко по-

значити класифікацію та типологію територіальних одиниць (регіонів та міст).

Залежно від типології та класифікації регіонів та міст, можна обрати вектори розвитку соціально-економічного розвитку (СЕР) для досліджуваної територіальної одиниці (регіону чи міста). Задля цього доцільно звернутися до економічного районування. Найбільш вдалим є визначення класика регіональної економіки, академіка П. М. Алампієва [13, с. 118-119], який окреслив економічний район як "географічно цілісну територіальну частину народного господарства країни, що має свою виробничу спеціалізацію, інтенсивні внутрішні економічні зв'язки та нерозривно пов'язана з іншими районами суспільним територіальним поділом праці".

До відокремлення видів територіальних одиниць за економічною ознакою можна підходити з різних позицій залежно від мети й методології дослідження, тому різноманітність їх видів може бути необмеженою, але зазвичай процедуру ідентифікації регіонів та міст можна звести до трьох етапів: визначення критеріїв, на основі яких будуть виділені регіони (міста); відокремлення типів регіонів (міст) за допомогою відповідних статистичних та економетричних процедур; створення розгалуженої класифікації підвидів регіонів (міст).

Виділимо такі види регіонів.

1. *За масштабами території.* Регіони як частина економічного простору можуть займати різну площу - від малої (локальні ареали) до великомасштабної (частини світу). Це характерно для регіонів будь-якої форми й рангу. Наприклад, з метою розроблення програми розвитку проблемного міста його територію можна розглядати як локальний економічний простір - економічний регіон. Таким способом можна районувати й міжгалузеві комплекси. Економічні регіони транснаціональних компаній (ТНК) за своїм профілем можуть бути як галузевими (спеціалізовані фірми), так і міжгалузевими (наприклад, холдингові компанії, промислово-фінансові групи, багатофункціональні організації).

2. *За внутрішнім складом господарства* виділяють галузеві (за галузевою класифікацією господарства), міжгалузеві (за об'єднанням подібних або взаємозалежних галузей), інтегральні (за сукупністю всіх

об'єктів територіально-господарської системи) економічні регіони.

3. *За формою власності й особливостями організації компаній.* Найбільшу роль у формуванні економічного простору відіграють великі компанії та фірми (особливо ТНК). У пострадянських країнах в економічному районуванні слід урахувати не лише можливість формування таких компаній і фірм, але й наявність на території регіону підприємств різних форм власності (державної, акціонерної, приватної, за участю іноземного капіталу тощо) та нових форм організації виробництва (холдингів, спільних підприємств, фінансово-промислових груп та ін.).

4. *За метою формування.* Певна частина економічних регіонів формується, так би мовити, "з нуля". Наприклад, територія може бути історично відомою, але знаходитися в стані соціально-економічного занепаду,

тому і виникає потреба її оновлення - створення нових видів виробництва, реконструкції старих, розвитку інфраструктури тощо. Такі регіони називають *проблемними (депресивними, відсталими та ін.)*. До них належать також райони екологічного лиха, райони, що постраждали внаслідок стихійних і техногенних катастроф. Ще одним різновидом таких територій є *регіони піонерного освоєння*, які розвивають з метою освоєння цінних природних ресурсів, розміщених зазвичай в екстремальних природних умовах - високогір'ях, пустелях, джунглях, тайзі, північних районах із суворим кліматом тощо. Для ефективного вирішення питань розвитку проблемних територій розробляють цільові комплексні програми, тому такі регіони часто називають *програмними*. До них належать регіони, основою розвитку яких стає не лише реформування економіки, а й зміни в системі самоорганізації території, наприклад, розвиток самовря-

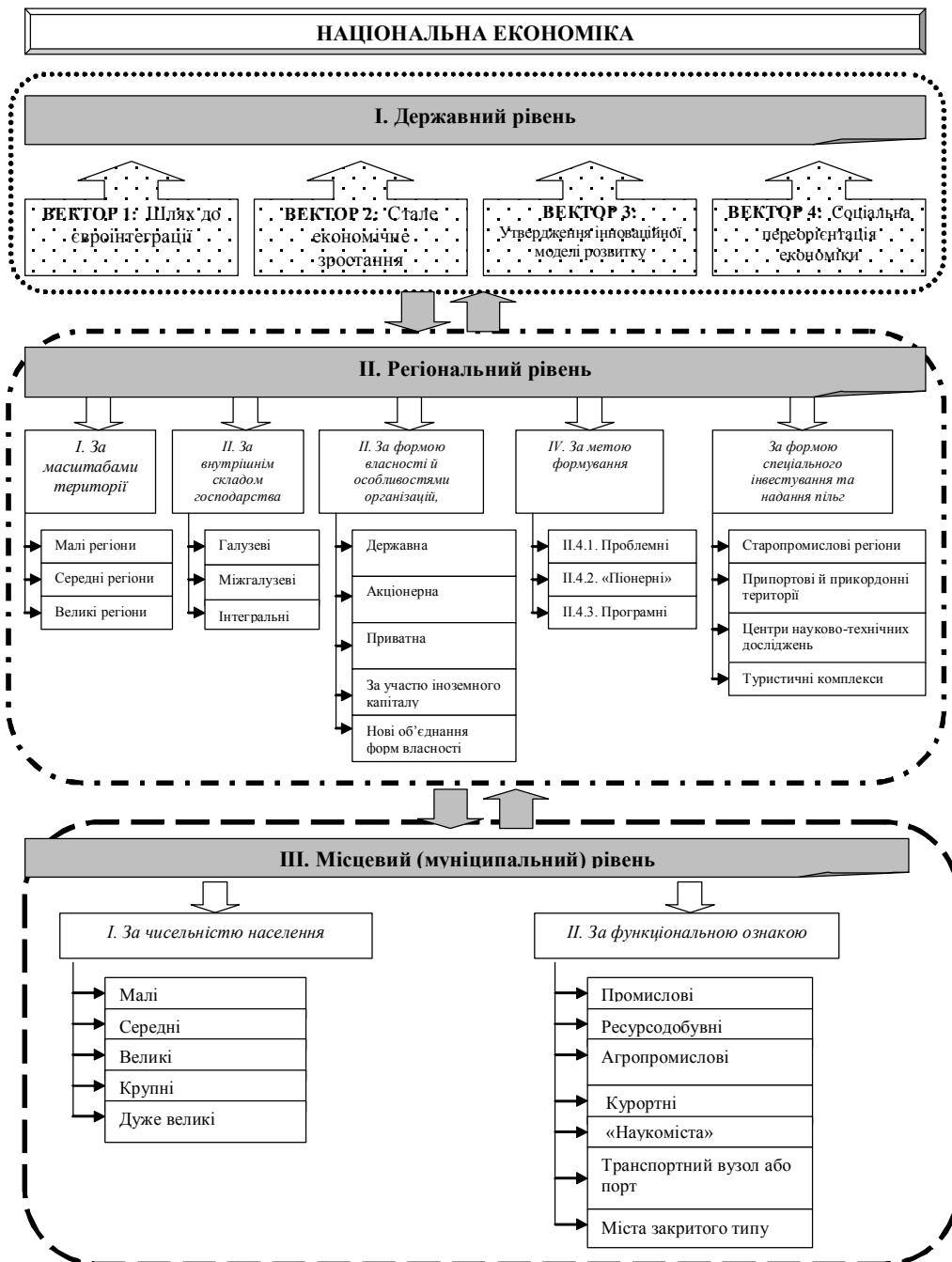

Рис. 1. Багаторівнева комплексна модель національної економіки.

дування шляхом демократизації громадянських суспільств, федералізація та інші форми надання більшої самостійності регіонам, автономізація з метою вирішення національно-етнічних і релігійних проблем тощо.

5. *За формою спеціального інвестування та надання пільг.* Території, яким надаються пільги у сфері інвестування, оподаткування, діяльності банківської, митної та інших фінансово-економічних систем, називаються спеціальними (або вільними економічними зонами). Вони створюються з метою залучення капіталу для стимулювання розвитку економіки регіону або цілої країни. Для таких територій установлюються спеціальні кордони, державою чи регіональною владою розробляються особливий тимчасовий статут і програми розвитку.

Якщо класифікувати міста, доцільно виокремити їхні категорії. *За чисельністю населення* виділимо такі категорії: малі міста (до 50 тис. ос.); середні (50-100 тис. ос.); великі (100-250 тис. ос.); дуже великі (250-1000 тис. ос.); найбільші (понад 1 млн ос.). Однією з підстав для класифікації міст є їхня *спеціалізація*, що визначає структуру зайнятості в містах, а також профіль виробничої діяльності містоутворюючих підприємств. В Україні за *функціональною ознакою* можна виділити промислові; ресурсодобувні; агропромислові; курортні; "наукогради"; транспортні вузли й порти; міста закритого типу. Особливостями відрізняються курортні міста, міста закритого типу. Проте більшість міст, у тому числі всі великі та найбільші міста, мають поліфункціональне призначення.

Приналежність міста до одної з типологічних груп дозволяє визначити особливості управління в ньому як із точки зору внутрішньої організації управління, так і у взаємовідносинах із зовнішнім середовищем.

Багаторівнева векторна модель бюджетування працює на національному рівні, але не виключає свого впливу на всі, навіть локальні рівні (регіональний, місцевий, галузевий) за допомогою специфічних цільових програм. На рис. 1 зображена багаторівнева комплекс-

на модель національної економіки, за допомогою якої від рівня досліджуваної територіальної одиниці (регіон чи місто) можна визначити необхідний перелік векторів ефективного розвитку СЕР. Реалізація цієї моделі здійснюється за таким алгоритмом:

- 1) виявлення ознаки класифікації територіальної одиниці за програмним рівнем (держава, регіон, місто);
- 2) обрання типу територіальної одиниці з наведеної класифікації;
- 3) встановлення мети СЕР територіальної одиниці (наскрізна, яка збігається з національною, чи відокремлена, специфічна);
- 4) встановлення переліку векторів СЕР для досліджуваної територіальної одиниці;
- 5) урахування низки обмежень та ризиків.

Якщо говорити про планування соціально-економічного розвитку всіх територіальних одиниць, регіонів, міст, то слід зазначити складність і розгалуженість формування самої структури планів. Аналізуючи досвід, слід зазначити, що в СРСР [14, с. 121-123] існувала централізована система планування й керування (тобто цілі для всіх рівнів (держава, регіон, місто) ставилися зверху) і виконання було суворо регламентоване. Програмно-цільовий метод об'єднує в собі три аспекти виробництва: територіальний, галузевий та цільовий. Історично планування здійснювалося на базі якогось одного із цих аспектів, що призводило до неоптимальних витрат і незбалансованості виробництва. На сьогодні ця схема модифікувалася, з'явився плюралізм векторів розвитку (наскрізного планування й фінансування) залежно від типології територіальних одиниць з урахуванням спеціалізації й чисельності населення.

Як видно на рисунку 1, на державному рівні наведені чотири основні вектори розвитку національної економіки, до яких автором було додано ще одинадцять додаткових узагальнених векторів (підвекторів) для ефективного розвитку територіальної одиниці (рис. 2).

Вектори розвитку територіальної одиниці (держава, регіон, місто)			
№	Вектори розвитку держави, зазначені в Стратегії економічного і соціального розвитку України на 2004-2014 рр.	№	Підвектори ефективного розвитку територіальної одиниці
1	Шлях до євроінтеграції	1	Вектор нормативно-правової визначеності
2	Стале економічне зростання	2	Вектор інформаційної насиченості процесів управління СЕР
3	Утвердження інноваційної моделі розвитку	3	Вектор політичної стабільності
4	Соціальна переорієнтація економіки	4	Вектор збалансованості та задоволення користувачів результатів СЕР держави (населення)
		5	Вектор раціонального використання ресурсів
		6	Вектор фінансового забезпечення програм (бюджетування)
		7	Вектор якісного менеджменту адмінресурсу територіальних одиниць
		8	Вектор прогнозованих ризиків та безпеки (екологічна безпека, економічна, соціальна, техногенна)
		9	Вектор інвестиційної привабливості
		10	Вектор інноваційних розробок та виробництва
		11	Вектор соціальної забезпеченості та задоволення соціальних потреб населення

Рис. 2. Вектори розвитку територіальної одиниці (держава, регіон, місто).

Таким чином, якщо держава однією зі своїх стратегічних цілей [15, с. 18-29] бачить сталий економічний розвиток, то для цієї мети актуальними будуть усі 11

підвекторів. Однак доцільно зазначити, що є цілі, які мають причинно-наслідковий характер, тобто проектують певний отриманий ефект з однієї сфери в іншу.

Наприклад, мета "економічне зростання" виступає як результат підвищення якості життя населення, що, у свою чергу, призводить до соціальної задоволеності й досягнення вже іншої цілі "соціальна переорієнтація економіки" (приклад для системи цілей на державному рівні, коли для різних цілей можуть збігатися й вектори розвитку).

Синергія - це ідеальний варіант, коли вектори збігаються на всіх рівнях управління (держава, регіон, місто). Однак частіше досягається не ідеальний, а системний ефект у результаті узгодженості системи головних орієнтирів.

Залежно від градації й типології регіонів і міст, у результаті їх поєднання можлива декомпозиція цілей [16, с. 56-57]. Вектори та підвектори розвитку в такому разі групуються в специфічний перелік, властивий для досліджуваної територіальної одиниці (регіон або місто). Логічно, що цілі на всіх рівнях не можуть бути однаковими, бо узгоджуються та підпорядковуються принципам ефективності (економічної та/або соціальної).

Головним критерієм соціально-економічної ефективності є ступінь задоволення кінцевих потреб суспільства, насамперед потреб, пов'язаних із розвитком людської особистості. Соціально-економічну ефективність має та економічна система, яка найбільшою мірою забезпечує задоволення різноманітних потреб людей: матеріальних, соціальних, духовних, гарантує високий рівень і якість життя. Основою такої ефективності служить оптимальний розподіл наявних у суспільстві ресурсів між галузями, секторами й сферами національної економіки.

Висновки

1. СЕР - це складний комплексний процес безупинної зміни матеріального базису виробництва між економічними суб'єктами, соціальними групами населення досліджуваної територіальної одиниці.

2. Відокремлення видів територіальних одиниць за економічною ознакою зводиться до трьох етапів: визначення критеріїв, на основі яких будуть виділені регіони (міста); відокремлення типів регіонів (міст) за допомогою відповідних статистичних та економетричних процедур; створення розгалуженої класифікації підвидів регіонів (міст).

3. Відокремлені такі види регіонів: за масштабами території; за внутрішнім складом господарства; за формою власності й особливостями організації компанії; за метою формування; за формою спеціального інвестування та надання пільг. Якщо класифікувати міста, доцільно виділити категорії: за чисельністю населення; за спеціалізацією та за функціональною ознакою.

3. Для досягнення балансу в економіці держави, регіону, міста доцільним є застосування багаторівневої векторної моделі національної економіки, що покликана визначити ключові вектори й підвектори, за якими буде відбуватися планування, організація, фінансування та моніторинг ефективного соціально-економічного розвитку територіальної одиниці у вигляді державних (регіональних, міжрегіональних, галузевих, міжгалузевих) цільових програм.

4. Реалізація багаторівневої векторної моделі національної економіки здійснюється за таким алгоритмом: спочатку виявляються ознаки класифікації територіальної одиниці за рівнем управління, потім обирається тип територіальної одиниці з наведеної класифікації, встановлюється мета СЕР територіальної оди-

ниці (яка повністю збігається з національною чи специфічною), визначаються вектори СЕР з урахуванням низки обмежень та ризиків.

Подальших досліджень потребує питання наскрізного фінансування багаторівневої моделі національної економіки в рамках програмно-цільового бюджетування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Геєць В. М. Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері : [монографія] / В. М. Геєць, О. І. Амоша, Т. І. Приходько. - К. : Наук. думка, 2008. - 383 с.
2. Проблемы стратегического развития города: теория и практика : [монография] / С. В. Богачев, М. В. Мельникова, А. А. Лукьянченко и др. ; НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исслед. - Донецк : Вебер, 2009. - 270 с.
3. Єпіфанов А. Теоретико-методологічні засади удосконалення програмно-цільового методу планування видатків бюджету / А. Єпіфанов // Фінанси України. - 2011. - № 9. - 321 с.
4. Цопкало Е. Ю. Бюджетирование как инструмент повышения эффективности управления городом / Е. Ю. Цопкало // Успехи современного естествознания. - 2008. - № 9. - С. 48-49.
5. Braczyk H. J. Regional Innovation Systems: The Role of Governance in a Globalised World / H. J. Braczyk, P. Cooke, M. Heidenrich. - London : UCL Press, 1998. - 119 p.
6. Florida R. Towards the Learning Region / R. Florida // Futures, 27. - 1995. - 552 p.
7. Grabher G. Rediscovering the Social ins the Economics of Interfirm Relations // The Embedded Firm: On the Socio-economics of Industrial Networks / G. Grabher. - London : Routledge, 1993. - 135 p.
8. Lovering J. Theory Led by Policy: the Inadequacies of the 'New Regionalism' (Illustrated from the Case of Wales) / J. Lovering // International Journal of Urban and Regional Research. - 1999. - 23. - 412 p.
9. Maillat D. Interactions between Urban Systems and Localized Productive Systems: An Approach to Endogenous Regional Development in Terms of Innovative Milieus / D. Maillat // Working Paper. - 1997. - No. 9701b. IREER, Neuchatel. - 218 p.
10. Malmberg A. The Elusive Concept of Localisation Economies: Towards a Knowledge-Based Theory of Spatial Clustering / A. Malmberg, P. Maskell // Environment and Planning A, 34. - 2002. - 520 p.
11. Markusen A. Sticky Places in Slippery Space: a Typology of Industrial Districts / A. Markusen // Economic Geography. - 1996. - 72. - 390 p.
12. Небава М. І. Теорія макроекономіки [Електронний ресурс] / М. І. Небава. - Режим доступу : http://posibnyky.vntu.edu.ua/makro_ek/12.htm.
13. Алампиєв П. М. Развитие и размещение производительных сил Украины. Народнохозяйственный комплекс Украины. Экономическое районирование СССР / П. М. Алампиєв. - М. : Госпланиздат, 1959. - 262 с.
14. Зубаков В. Д. Программно-целевое планирование / В. Д. Зубаков, Г. С. Гладков. - М. : Советское радио, 1980. - 293 с.
15. Стратегія економічного і соціального розвитку України на 2004-2014 рр. "Шляхом європейської інтеграції" / [А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін.]. - К. : ІВЦ Держжкомстату України, 2004. - 613 с.
16. Кочкаров Р. А. Целевые программы: инструментальная поддержка / Р. А. Кочкаров. - М. : ЗАО "Издательство "Экономика", 2007. - 380 с.

Михалева Екатерина,

ассистент кафедры "Экономика предприятий"

Донбасской национальной академии строительства и архитектуры, г. Макеевка

МОДЕЛЬНЫЙ ПОДХОД К ВЫБОРУ ВЕКТОРОВ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИЙ

Исследована сущность и проблемные аспекты стабильного социально-экономического развития (СЭР) территорий на различных уровнях управления (государство, регион, город). Структурирована типология видов территориальных единиц по экономическому признаку. Доказано, что для достижения баланса в экономике государства, региона, города эффективно использовать многоуровневую векторную модель национальной экономики, которая призвана определять ключевые векторы и подвекторы, по которым будет происходить планирование, организация, финансирование и мониторинг эффективного социально-экономического развития территориальных единиц в виде государственных (региональных, межрегиональных, отраслевых, межотраслевых) целевых программ. Предложен пошаговый алгоритм реализации многоуровневой векторной модели национальной экономики.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие; программно-целевое бюджетирование (ПЦБ); многоуровневая векторная модель национальной экономики; социально-экономическая эффективность.

Myhalova Kateryna,

Assistant of the Department "Business Economics",

Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture, Makeyevka

THE MODEL APPROACH TO THE CHOICE OF THE VECTORS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE TERRITORIES

Explores the nature and problematic aspects of sustainable socio-economic development (SED) territories at various levels of government (state, region, city). Structured typology types of territorial units on economic grounds. It is proved that for achievement of balance in the economy of a state, region, city effectively use the multi-level vector model of the national economy, which is designed to identify key vectors and composit-vectors, which will be planning, organization, financing and monitoring of effective socio-economic development in territorial units in the form of government (regional, interregional, sectoral, cross-sectoral) programmes. Proposed algorithm of realization of the multilevel vector model of the national economy.

Keywords: socio-economic development; budgeting; multi-level vector model of the national economy; socio-economic efficiency.

REFERENCES

1. Heiets V. M., Amosha O. I., Prykhodko T. I. (2008), The state target programs and regulation of the programming process in the public sector, Kyiv, 383 p. (ukr).
2. Bogachev S. V., Melnikova M. V., Lukyanchenko A. A. (2009), Problems of strategic development: the theory and practice, Veber, Donetsk, 270 p. (rus).
3. Epifanov A. (2011), Theoretical and methodological basis of the improvement of program budgeting planning expenditures, *Finansy Ukrainy [Finance Ukraine]*, No. 9, 321 p. (ukr).
4. Tsopkalo E. Yu. (2008), Budgeting as a tool to improve the efficiency of city management, *Uspekhi sovremennogo yestestvoznaniya [The successes of modern science]*, No. 9, pp. 48-49 (rus).
5. Braczyk H. J., Cooke P., Heidenrich M. (1998), Regional Innovation Systems: The Role of Governance in a Globalised World, UCL Press, London, 119 p. (engl).
6. Florida R. (1995), Towards the Learning Region, *Futures*, 27, 552 p. (engl).
7. Grabher G. (1993), Rediscovering the Social ins the Economics of Interfirm Relations, *The Embedded Firm: On the Socio-economics of Industrial Networks*, London, Routledge, 135 p. (engl).
8. Lovering J. (1999), Theory Led by Policy: the Inadequacies of the "New Regionalism", *International Journal of Urban and Regional Research*, 23, 412 p. (engl).
9. Maillat D. (1997), Interactions between Urban Systems and Localized Productive Systems: An Approach to Endogenous Regional Development in Terms of Innovative Milieus, *Working Paper*, No. 9701b. IRER, 218 p. (engl).
10. Malmberg A. (2002), The Elusive Concept of Localisation Economies: Towards a Knowledge-Based Theory of Spatial Clustering, *Environment and Planning*, 34, 520 p. (engl).
11. Markusen A. (1996), Sticky Places in Slippery Space: a Typology of Industrial Districts, *Economic Geography*, 390 p. (engl).
12. Nebava M. I., The theory of macroeconomy, available at: http://posibnyky.vntu.edu.ua/makro_ek/12.htm. (ukr).
13. Alampiyev P. M. (1959), The development and distribution of productive forces in Ukraine. Economic complex of Ukraine. Economic regions of the USSR, Moscow, 262 p. (rus).
14. Zubakov V. D., Gladkov G. S. (1980), Hardware-oriented planning, Moscow, 293 p. (rus).
15. Galchynskiy A. S., Heiets V. M. (2004), The strategy of economic and social development of Ukraine for 2004-2014 years «Towards European integration», Kyiv, 613 p. (ukr).
16. Kochkarov R. A. (2007), Targeted programs: tool support, Moscow, 380 p. (rus).

© Михальова Катерина

Надійшла до редакції 12.11.2013

№ 6 (126) листопад-грудень 2013 р.